dr hab. Marek Baran, prof. UŁ

Zakład Języka Hiszpańskiego i Językoznawstwa Stosowanego
Katedra Filologii Hiszpańskiej
Uniwersytet Łódzki

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

PANI AGNIESZKI STAWECKIEJ-KOTUŁY

Objectivité discursive dans les langues spécialisées et dans la langue générale. Etude contrastive polonais / français / anglais

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2023

Promotor: dr hab. Janusz Bień, prof. KUL

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska autorstwa Pani Agnieszki Staweckiej-Kotuły wpisuje się w obszar badań dyskursywnych i gramatyczno-typologicznych. Autorka podjęła się zadania wykazania zależności pomiędzy stopniem specjalizacji dyskursu a częstotliwością występowania określonych wykładników językowych, które wpływają na obiektywność tekstu. Ukonstytuowany na potrzeby badania korpus obejmuje trzy języki, a mianowicie: języki polski, francuski i angielski, dla każdego z nich wyodrębniono korpusy tekstowe egzemplifikujące: język prawniczy, język akademicko-naukowy oraz język prasowy, jako *tertium comparationis* posłużył korpus odmiany określanej jako «język ogólny».

Zgodnie z zasadami sztuki, już na samym początku pracy w nadzwyczaj precyzyjny sposób wyartykułowana została wstępna hipoteza badawcza, jasno określono również cel pracy, którego realizacja możliwa była tak poprzez opracowanie starannej, w pełni przemyślanej ramy teoretyczno-metodologicznej pracy, jak i przeprowadzenie wieloetapowego, inteligentnie zaplanowanego badania.

Po wstępnym rozróżnieniach dotyczących klasycznych już konceptów *langage, langue, parole* w pierwszym rozdziale Doktorantka skupiła się na opisie cech definicyjno-typologicznych tzw. języków specjalistycznych, pochylając się w sposób szczególny nad odmianami stanowiącymi odniesienie analityczne pracy. Bez wątpienia koniecznym krokiem było odwołanie się do językoznawczych prób zdefiniowania «języka ogólnego»: w tym wypadku, zauważalna jest pewna, nazwijmy to, operatywność podejścia, zgodnie z którą Autorka proponuje dość syntetyczną analizę tej kwestii, zauważając, że sam termin może być odczytywany na różne sposoby, także zgodnie z pokutującą długo dychotomią «język pisany / język mówiony», w myśl której to właśnie ten pierwszy interpretowany był jako normatywny wzorzec i podstawowy punkt odniesienia. Oczywiście Autorka pracy przytomnie zauważa, że takie podejście prowadzić może do szeregu uproszczeń i błędnych wartościowań, zwłaszcza dzisiaj, kiedy szybki rozwój nowych technologii, a wraz z nim, nowych komunikatorów, prowadzi do zatarcia jednoznacznych granic pomiędzy tym co pisane, a mówione. Wywołanie kwestii języka ogólnego w powiązaniu z rejestrem pisanym podyktowane było bez wątpienia także decyzjami, które Pani Agnieszka Stawecka-Kotuła podjęła odnośnie gromadzenia korpusu, a właściwie korpusów analitycznych pracy. Jest wśród nich właśnie korpus języka ogólnego zbierający wyłącznie teksty pisane. Rozumiem doskonale taki wybór Doktorantki, ma on pełne uzasadnienie merytoryczne i metodologiczne biorąc pod uwagę założenia rozprawy, warto jednak pamiętać, iż samo teoretyzowanie na temat tzw. «języka ogólnego» nie powinno, zwłaszcza dzisiaj, pomijać już tzw. zwrotu komunikacyjnego w językoznawstwie. Tak sama etnografia komunikacji, jak i szybko rozwijająca się w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku analiza konwersacyjna wyraźnie wskazały, iż prototypową formą ludzkiej komunikacji jest konwersacja.

W komentowanym rozdziale, oprócz bez wątpienia ciekawych obserwacji dotyczących chociażby pewnych kwestii terminologicznych czy też nomenklaturowych, powiązanych także z tradycją badawczą danych obszarów kulturowo-językowych (mam tu np. na myśli zakres znaczeniowy francuskich terminów *langues spécialisées vs langue de specialité*), w usystematyzowany sposób wskazuje się także na istotne cechy leksykalne, morfosyntaktyczne i pragmatyczno-komunikacyjne specjalistycznych odmian języka. Doktorantce w przekonujący sposób udało się wykazać, iż sama refleksja nad językami specjalistycznymi podlegała ewolucji, co skutkowało włączaniem w obszar tego rodzaju badań elementów o charakterze kognitywnym, stylistycznym i dyskursywnym. Zauważmy w tym miejscu, że wskazywanie na tego rodzaju poszerzanie perspektywy analityczno-interpretacyjnej nie stanowi wyłącznie

uzupełnienia ramy teoretycznej pracy, ale uzasadnia także obraną przez samą Doktorantkę optykę badawczą, której dominanta ma właśnie charakter dyskursywny. Za w pełni zasadne uznaję również zwrócenie szczególnej uwagi na cechy języków specjalistycznych ujawniające się na poziomie morfosyntaktycznym (z odwołaniem się do prac m. in. Gautiera (2014) czy też Fornera i Thörle'a (2016)). W przypadku charakteryzowania języka, a właściwie, języków akademicko-naukowych szczególnie intersująca wydała mi się idea wspólnoty i «akademickiej akulturacji», konkretyzująca się m. in. poprzez określone praktyki dyskursywne, częstokroć podlegające ocenie innych, bardziej doświadczonych członków społeczności (uzmysławia to rolę reguł i dominujących konwencji). W tym obszarze tematycznym, wywołano także anglojęzyczne pojęcia *stance* i *voice*, za którymi stoi określone pozycjonowanie się w języku i poprzez język. Wraz z konceptem autorskiej retoryki to niewątpliwie pojęcia ważne dla problematyki podejmowanej w rozprawie.

Przegląd różnorodnych cech języków specjalistycznych jawi się w moim odczuciu jako przemyślany i spójny, mam tylko dwie drobne uwagi dotyczące charakterystyki języka prawniczego i prasowego. Otóż, już na początku pracy Pani Agnieszka Stawecka-Kotuła podkreśla wagę porównawczego charakteru swojej rozprawy, uściślając przy tym, że kontrastywne, a właściwie nawet konfrontatywne zestawienie trzech języków równoznaczne jest z koniecznością wzięcia pod uwagę cech typologicznych samych analizowanych systemów językowych, jak również z obligatoryjnym uwzględnieniem określonych tradycji retoryczno-dyskursywnych, które w obrębie każdego z analizowanych podsystemów języka mogą skutkować określoną odmiennością. Problem w tym, że np. w przypadku opisu języka prawniczego praktycznie wszystkie odwołania typologizująco-egzemplifikacyjne odnoszą się do języka francuskiego. Doktorantka wskazuje co prawda na koncept *Common Law*, podając go jako przykład elementu przynależnego danemu systemowi prawnemu, który determinować może językową legislację, ale już same cechy leksykalne, morfologiczne czy składniowe języka prawniczego referowane są, może z bardzo nielicznymi wyjątkami, tylko z literatury francuskojęzycznej, choć przecież nie brakuje analiz polskiego języka prawnego/prawniczego, podobnie jest również na gruncie anglojęzycznym. Nieco podobnie rzecz ma się w przypadku tzw. języka prasowego rozważanego w powiązaniu z różnorodnymi gatunkami prasowymi. Bez wątpienia już sama próba opisu podsystemu niezwykle wewnętrznie zróżnicowanego jest ogromnym wyzwaniem, można więc zrozumieć trudności z uchwyceniem tego, co nazywa się w rozprawie językiem prasowym. Wskazywane w rozprawie gatunki prasowe, opisywane i tym razem głównie w oparciu o specjalistyczną literaturę francuskojęzyczną, w moim odczuciu

odnoszą się bardziej do samych form uprawiania dziennikarstwa (tzw. *journalisme assis, journalisme de terrain*…). Szkoda, że Doktorantka nie odniosła się do ugruntowanej już polskiej genologii tekstowej, która to wyróżnia i obszernie charakteryzuje także gatunki prasowe (np. monografia autorstwa Marii Wojtak, *Gatunki prasowe*, 2014, czy też prace Artura Rejtera). Chodzi oczywiście o uwagi, które nie umniejszają rzetelności i bezsprzecznej merytorycznej wartości teoretycznej podbudowy rozprawy, natomiast w przypadku przygotowywania jej do druku, sugerowałbym stosowne uzupełnienia.

Clou przedsięwzięcia doktorskiego Pani Agnieszki Staweckiej-Kotuły stanowi niewątpliwie badanie o charakterze korpusowym, które ma zweryfikować postawioną już na początku pracy hipotezę wyjściową. Tym samy, analitycznym centrum staje się zjawisko obiektywności dyskursu rozważane w perspektywie porównawczej i to niejako podwójnie, a mianowicie, poprzez konfrontację trzech typologicznie odmiennych języków i poprzez porównanie podsystemów zróżnicowanych ze względu na stopień tematycznej specjalizacji. Doktorantka bardzo rzetelnie definiuje samo pojęcie dyskursywnej obiektywności zestawiając je, co zrozumiałe, z pojęciami subiektywności i subiektywizacji. W tym wypadku liczne odwołania do francuskojęzycznej literatury przedmiotu są nie tylko konieczne, ale wskazują także na nadzwyczaj ciekawe i złożone podejścia w tej materii badaczy tak wybitnych jak Emile Benveniste czy Catherine Kerbrat-Orecchioni. Co godne podkreślenia, wszystkie te podejścia Doktorantka nie tylko w sposób erudycyjny komentuje, ale także inteligentnie wykorzystuje, proponując na potrzeby swojej pracy choćby termin *objectivèmes* inspirowany wprowadzonym przez Kerbrat-Orecchioni pojęciem *subjectivèmes*. Dobrze, że Autorka rozprawy wystrzega się przed operowaniem kategoryczną dychotomią: obiektywność ≠ subiektywność, biorąc pod uwagę fakt, iż kontekstowe i dyskursywne uwarunkowania w niektórych wypadkach uniemożliwiają jednoznaczną klasyfikację elementów językowych z tego punktu widzenia. Co więcej, jak zauważa przywoływany przez Doktorantkę Ferhat (2017), w niektórych wypadkach dążenie do dyskursywnej obiektywizacji poprzez zacieranie autorskiego „ja" może stanowić jedną ze strategii subiektywizacji (to zapewne pozorny paradoks). Zrozumiałym i bez wątpienia koniecznym rozwinięciem ujęć definicyjnych dyskursywnej obiektywności jest próba wyodrębnienia elementów językowych stanowiących wykładniki opisywanego zjawiska. I tak, również w perspektywie zaplanowanego zadania badawczego, Autorka pracy wyróżnia trzy zasadnicze elementy, a mianowicie: nominalizacje odczasownikowe, formy strony biernej (głównie bez wskazywanego agensa) oraz deiktyczne zaimki pierwszej osoby, a właściwie ich brak. Doktorantka ma oczywiście pełną świadomość, że wyróżnione elementy mogą odgrywać

nie tylko funkcję obiektywizującą, ale przyczyniać się także chociażby do spójnościowej strukturyzacji tekstu.

Część wprowadzająca do samego opisu badania korpusowego i jego rezultatów uzupełniona jest o syntetyczny, rzeczowy opis typów i funkcji korpusów językowych. Na potrzeby własnej pracy, Doktorantka wybrała tzw. porównywalny typ korpusów, co w moim odczuciu jest decyzją w pełni zasadną. Założenia badania zostały opisane w sposób precyzyjny, Autorka pracy przy każdym z wyodrębnionych języków i podsystemów językowych uzasadniła wybór typu tekstów, dostarczając przy tym koniecznych danych liczbowych. W przekonujący sposób wyjaśniono zaznaczające się w przypadku niektórych z prób korpusowych dysproporcje w długości tekstów; w każdym wypadku zachowany został porównywalny, tematyczny zakres poddanych analizie dyskursów. Detekcja językowych wykładników obiektywności odbyła się w sposób nie-automatyczny, to znaczy, Doktorantka, poza niektórymi z elementów o charakterze zaimkowym, każdorazowo rozstrzygała, czy dany element może być kategoryzowany w określony sposób. Chodziło zapewne o niezwykle czasochłonny element założonego badania, niewątpliwie konieczny zwłaszcza w przypadku elementów wskazujących na nominalizacje odczasownikowe, które nie mogą być traktowane *en bloc* jako znaczniki dyskursywnej obiektywności (Doktorantka pokazała to przekonująco na wielu przykładach, dokonując tym samym adekwatnej interpretacji semantyczno-funkcjonalnej – przy okazji udało się ustalić, które z sufiksów w każdym z analizowanych języków dążą do wyrażania nominalizacji odczasownikowej spełniającej kryteria *objectivèmes*).

Nie mam wątpliwości, że dobrze zaplanowane i starannie przeprowadzone badanie pozwoliło na uchwycenie bądź też potwierdzenie wielu tendencji tak typologicznych (związanych np. z analitycznym bądź też syntetycznym charakterem analizowanych języków), jak i dyskursywnych. Jako językoznawcy zapewne domyślamy się, że stopień specjalizacji tekstu wpływa na jego personalny bądź też impersonalny charakter, zakres użycia strony biernej czy częstotliwość aktualizowania określonych zaimków osobowych. Zasługą Doktorantki jest jednak empiryczne potwierdzenie owej zależności oraz ujęcie jej w kategoriach ilościowych i jakościowych, i to na reprezentatywnym, wielojęzycznym materiale. Konkretne wyniki badania pozwalają ponadto na uwypuklenie gradacji, jaka dokonuje się w obrębie analizowanego zjawiska i to w zależności od podsystemu językowego, czy też inaczej, w zależności od typu analizowanych tekstów. Podkreślmy jeszcze, że owe ukonkretnione wyniki są nie tylko przejrzyście ujmowane w tabelach, ale także komentowane. Autorka pracy, podkreślając wiele

podobieństw pomiędzy polskim, francuskim i angielskim rysujących się wokół zależności: «stopień specjalizacji domeny/podsystemu językowego → stopień obiektywności», wskazuje na przyczyny możliwych różnic ilościowych, które to zauważyć można na poziomie częstotliwości występowania poszczególnych form / mechanizmów obiektywizujących. W tym znaczeniu, podkreśla się wagę różnic typologicznych pomiędzy językami, potwierdzając jednocześnie wiele z tendencji zauważonych i opisanych chociażby przez Pana Profesora Marka Gawełkę (cieszy mnie ogromnie, że prace Pana Profesora są nadal przywoływane).

Moja jednoznacznie bardzo wysoka ocena przeprowadzonego badania musi być uzupełniona przez dwie uwagi natury redakcyjno-merytorycznej. I tak, we wprowadzającej części rozdziału trzeciego (s. 163): *Recensement et traitement des données* wyróżnia się trzy zasadnicze wykładniki obiektywności dyskursywnej, których to poszukiwać się będzie w korpusie. Sugerowałbym, by ostatniej z kategorii nie określać jako „les marques de la première personne", bo to właśnie ich brak odczytywany jest jako tendencja do dyskursywnej depersonalizacji i obiektywizacji. Z kolei na stronie 182-ej doszło według mnie do błędnego podsumowania (być może chodzi o lapsus), cytuję: „La même régularité peut être observée dans le sous-corpus polonais et les deux sous-corpus, anglais et français, c'est-à-dire les degrés de fréquence des indices personnels augmentent[1] en parallèle avec le degré de spécialisation du discours en suivant ce sens de croissance : corpus juridique (0 occurrences) → corpus académique-scientifique (0, 47/1000 occurrences) → corpus journalistique (5,8/1000 occurrences) → corpus littéraire (9,93/1000 occurrences)" : jak widzimy dane przeczą zapisanej tendencji, czasownik *augmenter* powinien być zastąpiony przes swój antonim.

Odnosząc się do kwestii redakcyjnych pragnę zauważyć, iż rozprawa została przygotowana z niezaprzeczalną starannością; stosowany zaś rejestr spełnia wszystkie warunki dyskursu akademickiego. Bibliografia pracy jest bogata i w pełni reprezentatywna, stosowana konwencja zapisu bibliograficznego konsekwentna i tylko w jednym wypadku w końcowym spisie bibliograficznym nie odnalazłem pracy cytowanej w tekście rozprawy (chodzi o: «Halliday, 2006 (s.12) → w bibliografii końcowej przywołuje się pracę tegoż autora z 2003 roku i dwie współautorskie prace z lat: 2005, 1964»).

[1] Podkreślenie moje.

Podsumowując: rozprawa doktorska autorstwa Pani mgr Agnieszki Staweckiej-Kotuły stanowi bez wątpienia cenne, wieloaspektowe ujęcie zjawiska obiektywności dyskursywnej rozpatrywanej w perspektywie porównawczej. W umiejętny i przemyślany sposób wykorzystano narzędzia metodologiczne językoznawstwa korpusowego, co pozwoliło na wyczerpujący ilościowy i jakościowy opis analizowanego mechanizmu. Przygotowana dysertacja prezentuje wysoce satysfakcjonującą wiedzę teoretyczną Doktorantki, świadcząc jednocześnie o umiejętnościach samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tym samym, stwierdzam, że oceniana rozprawa spełnia warunki określone w art. 187 ust. 1 i 2 Ustawy z dn. 20 lipca 2018 roku: Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Jednocześnie, mając na uwadze badawczy i w znacznym stopniu nowatorski charakter poddanej ocenie rozprawy, wyjątkową rzetelność prowadzonej analizy oraz staranność redakcyjną opracowania, wnoszę o wyróżnienie pracy i skierowanie jej do druku.

Łódź, 15. 11. 2023 r.

dr hab. Marek Baran, prof. UŁ